

УДК 35.077

Бельська Тетяна Валентинівна,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту і ад-
міністрування, Харківський національ-
ний університет міського господарства
ім. О. М. Бекетова, 61002, Україна,
м. Харків, вул. Маршала Бажанова, 17,
тел.: (066) 450 62 12, e-mail: tanya_
belska@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2792-4700

Бельская Татьяна Валентиновна,
кандидат наук по государственному
управлению, доцент кафедры менеджмен-
та и администрирования, Харьковский
национальный университет городского
хозяйства им. А. Н. Бекетова, 61002,
Украина, г. Харьков, ул. Маршала Ба-
жанова, 17, тел.: (066) 450 62 12, e-mail:
tanya_belska@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2792-4700

Bielska Tetiana Valentynivna,
PhD in Public Administration, Associate
Professor of the Department of Management
and Administration, O. M. Beketov National
University of Urban Economy in Kharkiv,
17, Marshal Bazhanov Str., Kharkiv, 61002,
Ukraine, tel.: (066) 450 62 12, e-mail: tan-
ya_belska@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2792-4700

Хасанов Руслан Рафісович,
аспірант кафедри політичної аналітики
та прогнозування, Національна акаде-
мія державного управління при Прези-
дентові України, Україна, 03057, Київ,
вул. Ежена Потьє, 20, тел.: (067) 418 26
42, e-mail: hasan.ruslan@mail.ru

ORCID: 0000-0002-2029-3950

Хасанов Руслан Рафисович,
аспірант кафедры политической анали-
тики и прогнозирования, Национальная
академия государственного управления

при Президенте Украины, Украина, 03057, Киев, ул. Эжена Потье, 20, тел.: (067) 418
26 42, e-mail: hasan.ruslan@mail.ru

ORCID: 0000-0002-2029-3950

Khasanov Ruslan Rafisovich,

graduate student of the Dept. of Political Analysis and Forecasting, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Eugene Pottier, 20, Kyiv 03057, Ukraine, tel.: (067) 418 26 42, e-mail: hasan.ruslan@mail.ru

ORCID: 0000-0002-2029-3950

ФУНКЦИОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗОНАХ КОНФЛІКТНОСТІ

Анотація. У статті визначено, що у період конфлікту на сході України спостерігається зростання активності інституцій глобального громадянського суспільства та, як наслідок, підвищення рівня довіри до громадських об'єднань; вказано, що у кризовій ситуації активну діяльність здійснюють як інституції глобального громадянського суспільства, так і національні громадські об'єднання та державні установи; аргументовано, що співпраця міжнародних неурядових організацій з урядами національних держав та громадськими організаціями відзначається феноменом “обопільного впливу”; акцентовано увагу на тому, що це явище сприяє становленню глобального громадянського суспільства, яке є більш консолідованим порівняно з міжнародним співтовариством держав.

Ключові слова: конфлікт, глобальне громадянське суспільство, громадські об'єднання, міжнародні неурядові організації, публічне управління.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ СУБЪЕКТОВ ГЛОБАЛЬНОГО ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ЗОНАХ КОНФЛИКТНОСТИ

Аннотация. В статье определено, что в период конфликта на востоке Украины наблюдается рост активности институтов глобального гражданского общества и, как следствие, повышение уровня доверия к общественным объединениям; указано, что в кризисной ситуации активную деятельность осуществляют как институты глобального гражданского общества, так и национальные общественные объединения и государственные учреждения; аргументировано, что сотрудничество международных неправительственных организаций с правительствами национальных государств и общественными организациями отмечается феноменом “обоюдного влияния”; акцентировано внимание на том, что это явление способствует становлению глобального гражданского общества, которое является более консолидированным по сравнению с международным сообществом государств.

Ключевые слова: конфликт, глобальное гражданское общество, общественные объединения, международные неправительственные организации, публичное управление.

FUNCTIONAL INSTITUTIONAL BEHAVIOR OF GLOBAL CIVIL SOCIETY IN CONFLICT ZONES

Abstract. The article specifies that during the conflict in the east of Ukraine there is an increase in the activity of the institutions of the global civil society and, as a result, an increase in the level of trust in public associations; It is stated that in the situation active activities are carried out by both the institutions of the global civil society, and by the national public associations and state institutions; It is argued that the cooperation of international non-governmental organizations with the governments of national states and public organizations is marked by the phenomenon of “mutual influence”; It is focused on the fact that this phenomenon contributes to the emergence of a global civil society that is more consolidated in comparison with the international community of states.

Keywords: conflict, global civil society, public associations, international non-governmental organizations, public administration.

Постановка проблеми. Для суспільства, в якому спостерігається зміна політичної системи, економічних відносин, геополітичного простору та культури, є характерним зростання конфліктності, що слід розуміти як соціетальну кризу. Сучасне українське суспільство характеризується зростанням невизначеності та нестабільності, спричинених, насамперед, впливом глобалізації, розширенням конфліктного простору, підвищенням напруженості у міжнародних відносинах, руйнуванням усталених структур, а також зміною характеру відносин у людському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому середовищі досліджуються різні аспекти прояву глобального громадянського суспільства. Значний науковий внесок у дослідження питань глобального

громадянського суспільства внесли В. Степаненко [5] та М. Калдор [10; 11], у дослідження розвитку його окремих складових — функціонування міжнародних громадських організацій, волонтерства й добродійності зробили Д. Гомеров [1], О. Наумов [2], І. Тохтарова [6], І. Юрченко [8] та ін. С. Толстов, порівнюючи можливості й ефективність впливу міжурядових і міжнародних неурядових організацій на стабілізацію в зонах конфлікту, зауважив, що “міжурядові структури мають більші фінансові та організаційні можливості, однак спектр засобів впливу, застосовуваних міжнародними неурядовими організаціями, зазвичай значно гнучкіший та динамічніший. Учасники таких структур загалом не мають узгоджувати свої заходи з урядовими відомствами та шукати консенсус між підходами різних національних

урядів, як це передбачено процедурними нормами ОБСЄ, НАТО, ЄС та інших міждержавних інституцій” [6, с. 12].

Мега статті — визначити особливості діяльності інституцій глобального громадянського суспільства у період конфлікту на сході України та особливості співпраці міжнародних неурядових організацій з урядами національних держав та громадськими організаціями в умовах невизначеності.

Виклад основного матеріалу. У конфліктних зонах сучасного світу уряди країн відчувають потребу в контактах і взаємодії з неурядовими організаціями. Між державними і недержавними акторами формуються особливі взаємовідносини. У конфліктних ситуаціях необхідними є такі якості, як здатність швидко адаптуватися до ситуації, що змінилася, вміння, переслідуючи власні інтереси, залучати на свій бік опонентів, а також здатність до гнучкого реагування і вироблення таких якостей, як уміння, пам'ятаючи про власні інтереси, залучати на свій бік опонентів і швидко адаптуватися до ситуації, що складається, веде до змін традиційних підходів і вимагає неординарного і творчого державного мислення.

Не в змозі дати відповідь на виклики, що з'являються в ситуації у зв'язку з конфліктом на сході України, органи державної влади вступають у взаємодію з приватними особами та організаціями, оптимізують можливості збору інформації. Працівник органів державної влади неодмінно повинен володіти якостями координатора і генератора ідей. Від

нього вимагається здатність виявити і мобілізувати неурядові ресурси задля досягнення державних цілей. Він також повинен оцінити, в який момент і яким чином залучити інших акторів, які займаються міжнародною діяльністю.

Важливим завданням громадянського суспільства є вирішення соціальних суперечностей та створення комфортних відносин у суспільстві. Громадські об'єднання стимулюють соціальну активність, інтеграцію й адаптацію людей у певний соціум. Їх діяльність спрямовано на різні сфери суспільного життя: захист прав людини, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист населення, екологію, культуру тощо.

Ступінь залученості міжнародних неурядових організацій (далі — МНУО) до питань світової політики, у тому числі у внутрішньодержавні та міжнародні конфлікти, залежить від змісту діяльності самих неурядових організацій.

Міжнародні НУО виконують наступні важливі функції в конфліктних зонах сучасного світу:

- контроль за дотриманням прав людини;
- захист від загроз, розшук окремих осіб, груп і меншин біженців;
- документування військових злочинів, фактів і виявлення зниклих безвісти;
- запровадження альтернативних засобів масової інформації про події, не втягнуті в інформаційну війну; пропозиції ініціативи для встановлення діалогу, примирення та налагодження відносин;
- пропагування миру, подолання культури війни за допомогою мистецт-

ва, музики, фільмів та культурних заходів;

- започаткування та впровадження ініціатив по демобілізації, роззброєнню та демілітаризації;

- повторна інтеграція репатріантів на місця постійного проживання після закінчення воєнних дій, відбудова територій;

- психологічна та медична допомога особам, які перебували в зоні конфлікту.

Найбільшу зацікавленість у вирішенні проблем, пов'язаних із конфліктними ситуаціями, виявляють МНУО правозахисного, гуманітарного, екологічного та політичного характеру.

Гуманітарні неурядові організації надають матеріальну допомогу й підтримують біженців і постраждалих від воєн та стихійних лих. Із кінця ХХІ ст. гуманітарні МНУО працюють практично в усіх гарячих точках світу. Важливим напрямом їх роботи є надання інформації світовій спільноті про стан справ у зонах воєнних конфліктів. Так, після заяв Міжнародного Червоного Хреста світова громадськість звернула увагу на умови розміщення біженців, а також забезпечення безпеки постраждалому від війни населенню. Широку популярність, наприклад, отримали дії гуманітарних МНУО під час конфлікту в Руанді у 1994 р., коли активісти лише за кілька днів спорудили табори для 750 тис. біженців.

Найбільш значущою подією міжнародного життя останнього часу, в якій брали участь гуманітарні МНУО, стала ініційована низкою великих неурядових організацій міжнародна кампанія по забороні протипіхотних

мін, що дала змогу врятувати мільйони життів у різних куточках планети. Активісти гуманітарних МНУО допомагають повернутися до мирного життя особам, які пережили збройні конфлікти, й виступають посередниками між учорашніми противниками, проводять моніторинг виборів, сприяють формуванню громадянського суспільства в постконфліктних регіонах тощо [2, с. 53].

Значна увага в роботі гуманітарних МНУО в конфліктних зонах сучасного світу приділяється наданню адресної благодійної допомоги людям, які зазнають фізичних та емоційних страждань і матеріальних труднощів. Зазвичай національних ресурсів не вистачає для допомоги біженцям і внутрішньо переміщеним особам, тому для вирішення проблем щодо ВПО здійснюється співпраця з міжнародними організаціями.

Робота та координація міжнародних організацій відбувається на основі Плану гуманітарного реагування [4]. Цей План призначається виключно для надання допомоги постраждалим в Україні. Україна належить до країн із середнім рівнем доходів і має загальнонаціональний та місцевий потенціал, однак оскільки він швидко вичерпується, гуманітарне співтовариство виявляє готовність допомогти. У нього закладено оцінку ситуації щодо внутрішньо переміщених осіб та оцінку ресурсів, які потрібно залучити. Аналіз здійснюється на основі кластерного підходу. У межах цього підходу визначається набір проблемних сфер (освіта, тимчасовий притулок, продовольча безпека, охорона здоров'я, харчування, засоби до існування, якнайшвидше

відновлення, захист, водопостачання, санітарія, гігієна та загальна координація), в межах яких працюють відповідальні організації та визначається цільова група, яка отримуватиме допомогу. Відповідно до цього підходу у серпні–грудні 2014 р. на потреби кластерів було залучено 33 млн дол. План стратегічного гуманітарного реагування на 2015 р. визначив 5 млн людей, які потребують допомоги, та 3,2 млн людей, які отримують допомогу відповідно до запланованих заходів у межах кластерів. Для виконання цього плану потрібно залучити 316 млн дол. Ці дані є єдиним доступним описом ситуації, що містить як оцінку матеріальних потреб, так й індикатори досягнення результатів роботи по кожному кластеру.

Існують міжнародні організації, що працюють у сфері мирного будівництва, вирішення конфліктів, посередництва і пов'язаною з цим діяльністю, серед них:

- Альянс з побудови світу (The Alliance for Peacebuilding (AfP)) являє собою об'єднання різних організацій, що працюють разом для створення стійкого миру і безпеки у всьому світі. Штаб-квартира AfP знаходиться у Вашингтоні, округ Колумбія. Члени AfP безпосередньо займаються прикладною запобігання і вирішення конфліктів;

- British American Security Information Council (BASIC) – інформаційно-пропагандистська організація, яка досліджує і здійснює критичний аналіз глобальних проблем безпеки, у тому числі ядерної політики, військової стратегії, озброєнь і роззброєння;

- Фонд Карнегі за міжнародний мир є приватною, некомерційною ор-

ганізацією, яка покликана сприяти розвитку співпраці між країнами;

- Центр міжнародної політики (Center for International Policy) є некомерційною дослідницькою і правозахисною організацією, що базується у Вашингтоні, округ Колумбія, займається питаннями пропаганди і досліджень з питань політики;

- Центр стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) націлений на підвищення глобальної безпеки і процвітання в епоху економічної і політичної трансформації шляхом надання стратегічних ідей і практичних рішень особам, які приймають політичні рішення;

- Ресурси Примирення (Conciliation Resources (CR)) є міжнародною неурядовою організацією, зареєстрованою у Великій Британії в якості благодійної організації. Вона працює в основному на Кавказі, в Уганді і Західній Африці в партнерстві з місцевими та міжнародними організаціями громадянського суспільства та владними структурами;

- Центр гуманітарного діалогу (Centre for Humanitarian Dialogue) є незалежною і неупередженою організацією, що базується в Женеві (Швейцарія), робота якої націлена на просування гуманітарних принципів, запобігання конфліктам і пом'якшення їх наслідків шляхом діалогу;

- Міжнародні дослідження конфліктів (International Conflict research, INCORE) являє собою спільний проект Університету Організації Об'єднаних Націй і Університету Ольстера. Об'єднання наукових досліджень, освіти та порівняльний аналіз;

- International Alert — незалежна міжнародна неурядова організація, яка працює на місцевому, національному, регіональному і глобальному рівнях для створення умов і процесів, що сприяють припиненню війни і виробленню стійкого миру;

- Міжнародна кризова група (International Crisis Group) є незалежною, некомерційною, неурядовою організацією, що займається запобіганням та врегулюванням смертоносних конфліктів;

- Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам (International IDEA) є міжурядовою організацією, яка підтримує стійку демократію в усьому світі;

- Міжнародний інститут стратегічних досліджень є провідним світовим авторитетом у сфері глобальної безпеки, політичного ризику і військового конфлікту;

- Міжнародний комітет порятунку (IRC) реагує на гуманітарні кризи в світі і допомагає людям вижити і відновити своє життя. Це включає захист і розширення прав і можливостей жінок і дівчаток, возз'єднання сімей, розлучених у результаті конфлікту.

Серед гуманітарних МНУО в зонах конфліктів слід відзначити найстарішу організацію — Міжнародний комітет Червоного Хреста. Саме він у 2014 р. підтвердив і повідомив, що в Україні відбувається воєнний конфлікт, після чого світова громадськість визнала існування конфлікту на сході України.

Відносно нова організація — “Лікарі без кордонів” — була заснована у 1971 р. групою французьких лікарів, які працюють у стаціонарних

медичних установах, організовуючи масову вакцинацію населення та інші профілактичні заходи. У конфліктних зонах світу, зокрема таких як Афганістан, Боснія і Герцеговина, Чечня, Косово та Бурунді, “Лікарі без кордонів” беруть участь у доставці й розподілі гуманітарної допомоги, а також прагнуть впливати на громадську думку, працюють зі ЗМІ в зонах конфліктів із метою поліпшення становища щодо прав людини на територіях, охоплених внутрішніми та міжнародними конфліктами.

Широко відомою в світі є МНУО “Міжнародна амністія”, заснована у 1961 р. англійським юристом П. Бененсон з метою боротьби з порушеннями прав людини в усьому світу, особливо у місцях позбавлення волі, що займається також долями захоплених у полон учасників воєнних конфліктів. Її представники розслідували долю в'язнів американської бази Гуантанамо та секретних в'язниць ЦРУ в європейських країнах. В українських реаліях не вирішеним питанням, яким опікується МНУО “Міжнародна амністія”, залишається доля в'язнів, що перебувають у тюрмах на територіях, підконтрольних ДНР і ЛНР, і доля полонених учасників збройного конфлікту.

МНУО, що опікуються питаннями науки, культури та освіти, зі штаб-квартирою в США, Німеччині, Великій Британії та інших західних країнах, такі як Фонд Форда, Фонд Макартуров, Фонд Карнегі, Фонд Конрада Аденауера та інші, пропонують тренінги для внутрішньо переміщених осіб, зокрема про те, як відкрити свій бізнес, курси іноземної мови, користування комп'ютерною

технікою, фінансової грамотності та ін. Водночас вони є осередками поширення західної культури, способу мислення та життя й демократії західного типу.

Правозахисні МНУО активно й досить успішно проводять правопросвітницькі заходи з метою зміни політики й впровадження нових законів щодо внутрішньо переміщених осіб, здійснюють правову просвіту населення щодо міжнародного права та їх особистих прав. Так, в Україні МНУО “Freedom House” допомогла організувати опозиції так звану найбільшу регіональну систему громадського моніторингу виборів, куди було залучено понад тисячу підготовлених спостерігачів.

Оскільки використання зброї під час конфліктів (не лише хімічної та ядерної) уражає навколишнє середовище, то екологічні організації у міру своїх можливостей сприяють зменшенню напруженості та конфліктності в світі.

Серед МНУО екологічного спрямування найвідомішою є організація “Грінпіс”, яка утворилася ще наприкінці 60-х років ХХ ст. у рамках кампаній протесту проти випробувань ядерної зброї.

Слід відмітити, що сьогодні кількість противників “Грінпіс” є не меншою, ніж його прихильників, бо як наслідок акцій, проведених “Грінпіс”, без роботи, а отже, і засобів до існування залишилися норвезькі китобої, канадські дроворуби, працівники інших підприємств, громадські та політичні діячі, чия кар’єра обірвалася через дії “зелених” [2, с. 56–57]. МНУО “Грінпіс Інтернешнл” має ієрархічну глобальну структуру, побудовану

за зразком військових формувань зі спецзагонами та підрозділами підтримки, уніформною й автономними засобами комунікації. Ступінь підготовки до тієї чи іншої акції у “Грінпіс” відповідає плануванню армійської операції, а з ним співпрацюють сотні наукових лабораторій, комп’ютерних центрів, аналітичних відділів і маркетингових груп, робота яких координується з єдиного центру організації. “Грінпіс” висвітлює акції в місцевій і світовій пресі. При цьому жодна акція не може пройти без схвалення у правлінні “Грінпіс Інтернешнл”. Більш того, “Грінпіс” вдалося виробити й широко розрекламувати власні моральні принципи щодо норм екологічної поведінки, які часом безпелляційно нав’язують свої екологічні ідеали “кожній нормальній людині на планеті”. Слід сказати, що екологічні МНУО (“Грінпіс Інтернешнл”, Всесвітній фонд дикої природи, “Друзі Землі” та ін.) чинять реальний вплив на рішення цілої низки глобальних проблем людства.

МНУО займаються також попередженням конфліктів, або так званою превентивною дипломатією: сприяють діалогу між конфліктуючими сторонами, використовуючи різні засоби — семінари, переговори, розробку стратегій, соціальні мережі та інші ініціативи для налагодження крос-культурних відносин. Так, наприкінці 90-х років ХХ ст. ООН та науково-дослідні інститути й МНУО International Alert (Велика Британія), РІООН Фонд (Нідерланди), Академія Наук та Інститут етнології (Росія), Американська рада з міжнародних відносин (США), Йорк Університет і Swisspeace (Канада)

заснували Форум з питань раннього попередження та раннього реагування.

Науково-дослідний інститут Swisspeace розробив методологію раннього попередження, відповідно до якої він здійснює моніторинг конфліктних ситуацій у Північній і Південній Америці, Африці та Азії. Міжнародна кризова група забезпечує регулярні звіти й брифінги про конфліктні зони. CARE International запустила кілька програм раннього попередження в зонах високого ризику — в Сальвадорі, Гондурасі та Нікарагуа. В Африці мережа WANEP готує ґрунт для ініціатив громадянського суспільства, заснованого під назвою Попередження та реагування мережі (WARN), яка працюватиме в 12 з 15 країн-членів Економічного співтовариства західноафриканських держав (ЕКОВАС). Багатосторонню дипломатію, або Track 1.5 втручання використовують International Alert (Велика Британія), Центр Картера (США) та церква громади Сант'Егидія.

МНУО спеціалізуються на відновленні територій після конфліктів, а також проводять кампанії контролю за експортом зброї та виступають за підвищення обізнаності громадськості про економіку війни. МНУО Eurostep, (Бельгія, Брюссель) працювала, щоб привернути увагу установ ЄС до необхідності проведення моніторингу й аналізу у сфері торгівлі лісом, діамантами та нафтою, тому що це може стати причиною воєн через створення воєнних економік. Міжнародна Кампанія Даймонд чинила тиск на політиків і приватні компанії, щоб перешко-

дити незаконній торгівлі діамантами, що сприяє фінансуванню війни, як це було, наприклад, в Анголі. У 1998 р. 100 НУО заснували Міжнародну мережу дій проти стрілецької зброї (IANSA), спрямовану на обмеження поширення стрілецької зброї та скорочення нелегальної торгівлі зброєю. Співпраця з НУО також активно заохочується державними структурами та міжнародними організаціями, зокрема з боку ООН та ЄС. Із кінця 90-х років, наприклад, парламентарії ЄС почали проводити регулярні зустрічі з НУО в рамках Контактної групи з прав людини та громадянського суспільства.

У сучасній ситуації в Україні, що склалася на сході держави у зв'язку з воєнним конфліктом, з'явилася велика кількість внутрішньо переміщених осіб. У кризовій ситуації активну діяльність здійснюють як інституції глобального громадянського суспільства, так і українські громадські об'єднання та державні установи.

Міжнародні експерти відзначають стрімке зростання волонтерського руху в Україні. Це стало можливим, з одного боку, тому що в нашій країні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали в цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, доброчинцями, добровольцями тощо. З іншого боку, склалася ситуація, яка в окремих західних дослідженнях отримала назву "limits to power" або "ліміт влади" чи "межі влади" (Джек У. Кокс [9]). Теоретично влада не може бути обмежена без згоди суспільства, яке встановлює певні межі цієї влади. Можна також говорити про "офіційну владу"

і “реальну владу”, а також штучні межі влади і природні межі влади. В Україні в другій половині 2014 р. склалася ситуація, яку можна охарактеризувати як “ліміт влади”. Влада не в змозі була вирішити проблеми з ВПО, конфлікт на сході України та питання мобілізації. За цих умов посилюється роль громадянського суспільства. Як наслідок, у суспільстві зросла довіра до громадських об’єднань і знизилась довіра до влади, про що свідчать дані соціологічних досліджень.

Висновки. У період конфлікту на сході України спостерігається зростання активності інституцій глобального громадянського суспільства та, як наслідок, підвищення рівня довіри до громадських об’єднань. У кризовій ситуації активну діяльність здійснюють як інституції глобального громадянського суспільства, так і національні громадські об’єднання та державні установи. Співпраця міжнародних неурядових організацій з урядами національних держав та громадськими організаціями відзначається феноменом “обопільного впливу”. Саме це явище сприяє становленню глобального громадянського суспільства, яке є більш консолідованим порівняно з міжнародним співтовариством держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гомеров И. Н. Политическая культура как моделирующая система / И. Н. Гомеров. — Новосибирск, 1995. — 122 с.
2. Наумов А. О. Международные неправительственные организации и проблемы глобального управления [Электронный ресурс] / А. О. Наумов // Государственное управление. Электронный вестник. — 2013. — Вып. № 39. — С. 49–76. — Режим доступа : http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2013/vipusk__39._avgust_2013_g./problemi_upravlenija_teorija_i_praktika/naoumov.pdf
3. Орлов О. В. Інноваційні процеси в державному управлінні: монографія / О. В. Орлов. — Харків : Видво ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2012. — 246 с.
4. План гуманітарного реагування 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/ukraine_hrp_2015%20final_Ukr_0.pdf
5. Степаненко В. Глобальное гражданское общество: концептуализация и посткоммунистические вариации [Электронный ресурс] / В. Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2005. — № 2. — С. 156–175. — Режим доступа: http://i-soc.com.ua/journal/08_Stepanenko.pdf
6. Толстов С. Діяльність міжнародних організацій в Україні: загальні тенденції та орієнтири / С. Толстов // Віче. — 2015. — № 4. — С. 11–15.
7. Тохтарова І. М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин / І. М. Тохтарова // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. — 2014. — № 2. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2014_2_5.pdf
8. Юрченко І. В. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: спец. 22.00.03 / І. В. Юрченко. — Київ, 2009. — 16 с.
9. Coxе Jack W. How to Limit Power And Protect Rights [E-resource] / Jack W.

- Coxe // Free Nation Foundation. — Vol. 5. — № 4 (Summer 1998). — Regime to access: <http://www.freenation.org/a/f54c1.html>
10. *Kaldor Mary*. Civil Society and Accountability [E-recourse] / Mary Kaldor // Journal of Human Development. — 2003. — № 1. — Vol. 4. — Regime to access : <http://grammatikhilfe.com/globalGovernance/publications/articlesAndLectures/civilSocietyAndAccountability.pdf>
11. *Kaldor M*. In Defence of New Wars [E-recourse] / M. Kaldor // Stability: International Journal of Security & Development. — 2013. — № 2 (1). — P.1–16. — Regime to access : <http://dx.doi.org/10.5334/sta.at>